

Tre skaanske præstevalg.

1631 — 1650 — 1654.

Av **Hans H. Fussing.**

I Rettertingets og Viborg landstings dombøger møder man talrige retssager ført i anledning av omstridte præstevalg. *Engelstoft*¹ og *Rørdam*² har i deres fremstillinger av præstevalgets historie bygget paa trykte kilder, der kun indeholder et begrænset udvalg av retssager, men for at faa et helt og alsidigt billede av, hvordan præstevalget faktisk foregik mellem reformationen og enevælden, vil det være nødvendigt at gennemgaa alle de retssager, der findes i tingbøgerne. Rørdam har baade i sin almindelige fremstilling av præstevalget og i »Kirkehistoriske Samlinger« fremdraget en del sager, og en kort omtale av sagerne for rettertinget fra det nuværende Danmark findes i »Kirkehistoriske Samlinger« 6. R. II, men en systematisk gennemgang av Viborg landstings dombøger vil kunne give et langt rigere materiale.

Engelstoft og Rørdam har naturligt nok især beskæftiget sig med præstevalgets betydning for kirkens liv og forhold, men et betydeligt materiale findes ogsaa i retssagerne til belysning av adelens, præsternes og bøndernes kulturhistorie. Ikke mindst vil det formentlig være av værdi at faa undersøgt, i hvor høj grad bønderne paa dette

¹) Theologisk Tidsskrift V, 1841, s. 145 ff. og VI, 1842, s. 1 ff. Om Beskikkelse af Kirkens Tjenere i den danske Kirke fra Reformationen til vore Tider.

²) H. F. Rørdam: Valget af Kirkens Tjenere i Danmark, 1893. Jvfr. ogsaa Oluf Kolsrud i *Norvegia sacra*, 1926, s. 1 ff.

omraade har kunnet hævde deres selvstændighed overfor gejstlige og verdslige autoriteter, saaledes som det især fremgaar av sagerne fra Viborg landsting, mens det følgende overvejende er av kulturhistorisk interesse.

Ved Ribeartiklerne av 1542 var det fastsat, hvordan et ledigt kald normalt skulde besættes. Sognemændene skulde av deres midte udnævne syv av de ældste og »actisthe« mænd, der med provstens raad skulde vælge den nye præst. Ved denne ordning var det blevet praktisk talt umuligt at komme udenom de i sognet boende adelsmænd, da disse maatte anses for de »actisthe«, og de fik da i de fleste tilfælde en væsentlig indflydelse paa valget. Naar valget var foregaaet, skulde den valgte sendes til bispem for at examineres, og naar denne havde godkendt hans liv og lærdom, skulde han sende kandidaten til lensmanden, i hvis len sognet laa, for at han kunde stadfæste valget. Flere kongelige forordninger udbyggede nærmere denne ordning. Saaledes fastsatte forordningen av 23. marts 1620 nøjere regler for fremgangsmaaden, og det bestemtes, at kaldet normalt ikke maatte staa ledigt i mere end sex uger. Yderligere bestemmelser om fremgangsmaaden fastsattes i en forordning av 12. september 1621, hvori det blandt andet bestemtes, at hvis den sex ugers frist blev overskredet, skulde biskop og lensmand hjælpe den til kaldet, som havde størst føje og ret.

En undersøgelse av alle retssager om præstevalg vilde blive meget omfattende, og i det følgende er kun behandlet tre sager, der er valgt, fordi de ligger indenfor et snævert tidsrum i samme stift, men som dog giver en del oplysninger om forholdet mellem de forskellige faktorer, der havde indflydelse paa valget: bønderne, provsten, bispem, lensmanden, patronen og præsteenken.

Det mest iøjenfaldende ved valgene er den overvejende indflydelse, som adelen havde, hvadenten det drejede sig om en patronatsherre, en lensmand eller en herremand i sognet, men man faar dog ogsaa et levende indtryk av,

at bønderne med energi, omend ikke altid med held, har stræbt at gøre deres indflydelse gældende. Mens provsterne træder i baggrunden, viser sagen fra Søvde, at en energisk bisp som dr. *Mads Jensen* kunde føre sin kandidat igennem, mens dr. *Peder Vinstrup* optræder mere passivt. Endelig viser de to sidste sager, hvor stor en rolle det sagen egentlig uvedkommende spørgsmaal om præstens ægteskab kunde spille.

Da sagerne indeholder en del stof av mere almen kulturhistorisk interesse, er der i referaterne ogsaa medtaget ting, der ikke direkte vedrører præstevalget.

1.

Søvde og Blenstrup. (1631).

Søvde sognekald blev ledigt ved hr. *Hans Kjeldsens* død — vistnok i maj 1631, — og besættelsen kom til at volde store vanskeligheder, idet ikke mindre end tre adelsmænd var interesserede i det, foruden at menigheden og bispens naturligt nok gerne vilde og efter ordinansen og forordningerne skulde have indflydelse paa besættelsen¹. Valget kompliceredes derved, at hovedsognet *Søvde* laa i Landskrone len, der indehavedes av *Henrik Huitfeldt* til Lillø, og annexet *Blenstrup* i *Sivert Urnes* len Malmøhus, saa begge disse lensmænd skulde stadfæste valget, mens hovedgaarden i *Søvde* sogn, *Søvdegaard*, ejedes av *Gunde Lange*, der da ikke opholdt sig paa gaarden. Bispens var dr. *Mads Jensen Medelfar*, der ved andre lejligheder havde sammenstød med skaanske adelsmænd², og som ogsaa ved denne kom i strid med baade *Henrik Huitfeldt* og hans svoger *Palle Rosenkrantz* til *Krænkerup*.

Henrik Huitfeldt søgte strax ved ledigheden at faa indsat sine børns skolemester *Peter Tuxen* som præst, men da

¹) Herredagsdombog nr. 35 f. 329 ff. 1632 12. juni.

²) I H. F. Rørdams biografi av ham i Kh. Sml. 4. R. V, 1 ff. findes de nedennævnte sager ikke omtalt.

dette ikke lykkedes, og da Peter Tuxen fik kald andetsteds — Øster Egesborg paa Sjælland — søgte han — ligeledes forgæves — at faa indsat kapellanen i Gjennerup hr. *Rasmus*, hvis efternavn ikke kendes. Gangen i Henrik Huitfeldts aktioner kan ikke helt klart ses af kilderne, men den synes at have været som i det følgende refereret.

I Søvde foretoges, som det fremgaar av et av Henrik Huitfeldts breve, intet præstevalg i løbet av de normale sex uger, men kaldsmændene synes mundtligt at have lovet rektoren i Landskrone *Anders Sørensen Delphin*, der var stærkt anbefalet av biskoppen, at de vilde vælge ham. Naar valget ikke fandt sted, skyldtes det, at Gunde Lange, der i et brev paastod at have jus patronatus til kaldet, hvilket dog er usandsynligt, idet det ikke kom til at spille nogen rolle under sagen, var fraværende i København. Hans foged paa Søvdegaard *Hans Jacobsen* meddelte 19. maj sognemændene, at kaldelsen vilde blive opholdt, og en uge senere — d. 26. maj — skrev fogeden til dem, at naar husbonden kom, skulde de vel bekomme mester Anders, hvem de aabenbart gerne vilde have. Gunde Lange kom imidlertid ikke til Søvde, inden de sex uger var forløbet, og saa greb Henrik Huitfeldt ind.

Han skrev 8. juli til bispen, at da kaldet havde staaet ledigt i over sex uger, havde han »samtykt«, at hans børns skolemester Peter Tuxen skulde være præst i Søvde og han havde givet ham kollats paa kaldet — hvilket ikke lovligt kunde ske, før bispen havde examineret ham — og yderligere medgav han Peter Tuxen et brev til sin ridefoged *Peder Rasmussen* om, at denne skulde tage provsten med sig og »indsætte« ham i kaldet. Han brugte selv ordet indsætte, men denne handling tilkom provsten alene, saa her har Henrik Huitfeldt villet begaa et overgreb. Naar Henrik Huitfeldt fik saa travlt, at han udenom bispen og imod lovgivningen vilde anbringe en præst i kaldet, hang det vistnok sammen med, at kaldsmændene efter de sex ugers forløb — datoen kan desværre ikke ses —

havde valgt mester Anders paa lovlig maade. Kaldsbrevet var underskrevet av Gunde Langes repræsentant fogeden paa Søvdegaard, sex bønder som de andre kaldsmænd og av provsten i Fers herred hr. *Niels Thrøgessen Poort* til Brandstad og Aasum. Kaldelsen var enstemmig og var sket med provstens raad og samtykke, og da den fandt sted, var der ikke nedlagt noget forbud derimod, ligesom bønderne kun havde hørt mester Anders prædike for sig.

Da bispnen fik Henrik Huitfeldts brev om, at han »paa vores vegne« havde samtykket i Peter Tuxen som præst, blev han med god grund noget forbavset over hans fremgangsmaade. Ganske vist stod der i brevet, at Henrik Huitfeldt vilde give Peter Tuxen kollats, *naar* bispnen havde overhørt ham og kendt ham dygtig, men da han jo faktisk paa begges vegne havde søgt at anbringe Peter Tuxen i embedet og havde udstedt kollats før examinationen¹, var det aabenbart kun for formelt at være i overensstemmelse med lovgivningen, hvorefter ethvert kaldsbrev var betinget av bispens godkendelse, at han henvendte sig til bispnen og bad ham examinere og ordinere ham. Da Peter Tuxen mødte med sin husbonds brev, examinerede dr. Mads Jensen ham og fandt ham dygtig, hvad hans lærdom angik, men han var alligevel betænkelig, fordi Peter Tuxen ikke med testimonier fra noget universitet kunde bevise, at han havde studeret, skønt han *syntes* at have gjort det ustraffeligt. Senere henviste bispnen desangaaende til universitetsfundatsen av 18. maj 1621, hvori det hed, at ingen maatte blive præst, der ikke havde studeret i København 2—3 aar eller, hvis han havde været ved fremmede universiteter, i mindst ett aar, og at dispensation herfor kun kunde gives av universitetet². Dette mente han blandt

¹) I den uklart refererende kilde hedder det, at P. Tuxen »førte Kollats med sig paa Kaldet, før han blev eksamineret, hvilken Henrik skriver sig at ville meddele hannem, fordi han formodet hannem at være skikkelig«.

²) Secher: Forordninger III, 656.

andet var for, at de ikke skulde være kommet fra steder, »som for religionen suspect kunde være«, altsaa et værn mod calvinister eller katolikker. Peter Tuxen sagde, at han ikke havde studeret i København og hverken havde testimonium fra en privatpræceptor som forordningen av 12. maj 1621 krævede det, eller fra universitetets rektor, men bispnen lovede ham dog, at naar han fremskaffede testimonier, hvilket her maa have været en dispensation i overensstemmelse med det ovennævnte, skulde bispnen gøre, hvad han kunde i sagen. Der var imidlertid i bispens øjne ogsaa en anden vanskelighed med Peter Tuxen, idet han ved examinationen mærkede, at »hans maal med det danske sprog at være ham noget besværligt«. Bispnen vilde derfor gerne høre ham prædike dagen efter, og for at hr. Peter ikke skulde mistænke bispnen for at vilde overile ham »med en særdeles materie«, maatte han selv vælge sin text. Da Peter Tuxen ikke mente at kunne gøre dette med saa kort varsel, bad bispnen ham prædike for sognefolket den følgende søndag, d. v. s. tre dage senere, men Peter Tuxen skød sig da ind under, at det havde Henrik Huitfeldt forbudt ham at gøre, fordi de sex uger var forløbet, men henviste til, at han havde prædiket for Gunde Lange i tugthuset i København, og Gunde Lange havde da syntes om ham, hvad denne iøvrigt senere benægtede.

Spørgsmaalet om Peter Tuxens kandidatur faldt imidlertid væk, idet han 23. juli blev kaldet til Øster Egesborg, og 5. august blev han ordineret i København av dr. *Hans Resen*¹. Denne kaldelse gav, som det skal ses, anledning til nye ubehageligheder for dr. Mads Jensen.

Da dr. Mads modtog Henrik Huitfeldts brev av 8. juli om at give Peter Tuxen »Forskrivelse«, skrev han nogle dage senere (14. juli) et høfligt brev til ham, hvori han bad Henrik Huitfeldt ikke fortørnes over, at han mindede ham

¹) Personalhist. Tidsskr. 8. R. VI, 191.

om, at før et kald kunde besættes, skulde lensmand og biskop have indseende med det — sml. forordn. av 1621 12/9 —. Desuden havde bispén i København talt med Gunde Lange, der havde lovet at skrive til Henrik Huitfeldt om ikke at fare for hastigt frem med kaldet. Han bad derfor om at maatte erfare, hvad der var Gunde Langes vilje, hvis han havde skrevet derom til Henrik Huitfeldt, og nævnede, at Gunde Langes foged dels havde ønsket kaldet udsat, til han kendte sin husbonds ønsker, dels paa hans vegne havde foreslaaet kapellanen i Gjennerup hr. Rasmus. Hvis Henrik Huitfeldt vilde befale bispén at godkende Peter Tuxen, maatte han tage ansvaret for, hvad der kunde komme efter, for bispén kunde ikke indse, at bønderne havde forbrudt deres frihed til at kalde, fordi de havde ventet paa besked fra Gunde Lange efter ordre fra dennes foged.

Skønt der foreligger to breve fra Gunde Lange om embedets besættelse, er hans stilling til sagen temmelig uklar, da tingbogens gengivelse av disse breve er meget utilfredsstillende. Han havde faaet brev fra Henrik Huitfeldt, hvorav det fremgik, at denne var faret meget hastigt frem med kaldet, men det var sket mod Gunde Langes vilje. Han meddelte derfor 19. juli Henrik Huitfeldt, at han d. 11. juli havde skrevet til sin foged og til bispén, at han ønskede, at den nævnte hr. Rasmus skulde kaldes, men han sluttede dog sit brev med at sige, at han mente nok, at Henrik Huitfeldt vilde ramme det bedste, saa kaldet kunde komme i ro »og ikke længer derom tvistes«. Om trent samtidig — 20. juli — skrev han til bispén, at det gjorde ham ondt, at kaldet i Søvdé var sket saa hastigt. Han kendte ikke selv mag. Anders, der ikke burde have været kaldet, før han selv var blevet spurgt. Nogle i sognet roste ganske vist mag. Anders meget, men andre sagde, at han var hoffærdig og »esket ølkanden«, og Gunde Lange vilde nødigt besværes med en uskikkelig person. Imidlertid sluttede ogsaa dette brev med en forsonlig be-

mærkning om, at bispen nok vilde undersøge sagen og saa gøre, som han var interesseret i, saadan at alt kunde faa en ende. Gunde Lange havde i 1630 vist sig interesseret i sin sognekirkes forhold, men det var dog vist mere i anledning av et prestigespørgsmaal for ham, for han havde da været i strid med Otte Marsvin til Dybæk om to stolestader i kirken, og udfaldet av denne private strid kendes ikke¹. Den her foreliggende sag syntes han oprindelig ret uinteressert i, og man faar snarest indtryk av, at han gerne vilde være venlig baade mod Henrik Huitfeldt og dr. Mads Jensen, men muligvis ligger der et mere principielt synspunkt bagved, nemlig at de ansete mænd selv burde kalde præsten efter lovbestemmelserne. Under den nedennævnte retssag fremlagdes nemlig en beretning fra Gunde Lange om hele hans holdning til sagen. Den er dateret 4. maj 1632 og skrevet paa Semb i Gunde Langes len Tønsberg i Norge og er baade klarere og bestemttere i tonen end de ovennævnte breve, hvad der vel til dels hænger sammen med, at tingbogen ikke blot har refereret beretningen, men — vistnok ordret — har gengivet den in extenso. Gunde Lange hævdede, at naar kaldet ikke var sket inden de sex ugers forløb, var det, fordi Henrik Huitfeldt udtrykkelig og efter Gunde Langes opfattelse paa kongens vegne havde givet tilladelse til, at Gunde Lange og kaldsmændene 14 dage efter fristens udløb maatte kalde frit, enten en ung person, der havde været hos Henrik Huitfeldts børn, eller en anden gudfrygtig og lærd person. Naar Peter Tuxen ikke var blevet kaldet, var det, fordi han ikke, som han burde, havde ladet sig høre i sognet. Hvis han havde tiltalt almuen, vilde han være blevet kaldet, for Gunde Lange havde frit villet lade enhver lade sig høre, »paa det almuen ikke skulde mene og sige mig nogen for min egen person for vild og venskab at ville kalde«. Ingen har ladet sig høre, som ham og almuen

¹) Kanc. Brevb. 1630 3. aug.

»bedre har været gefellig« end mag. Anders, som ogsaa av bispem »højlig« har været commenderet . . . sønderlig for gode gaver paa prædikestolen at skulle have, almuens paa deres saligheds vegne fornemlig at skulle kunne bevæge«. Han hævder bestemt at have handlet i overensstemmelse med almuens ønsker og ikke at have kaldet for gunst og gave, ja han har end ikke talt med hr. Anders eller nogen av hans slægt, saa han har i det hele taget nøje fulgt ordinansen. Naar kaldelsen skete for sent, skyldtes det ene Henrik Huitfeldts opsættelse.

Denne beretning staar paa visse punkter i uoverensstemmelse med brevenes fremstilling. Der er en underlig modsætning mellem Gunde Langes afstandtagen fra mag. Anders i 1631 og hans stærke ros i 1632. I beretningen synes han at ville give indtryk av, at han personlig har haft med kaldelsen at gøre, men baade brevene til bispem og Henrik Huitfeldt, fogedens breve og selve kaldsbrevet viser, at det er fogeden, der har handlet paa hans vegne. Ligeledes viser brevene, at det er Gunde Lange selv og ikke Henrik Huitfeldt, der har foraarsaget valgets opsættelse. Da beretningen dels er skrevet et aarstid efter begivenhederne, dels er farvet av at være et indlæg i den sag, Henrik Huitfeldt senere anlagde blandt andet mod Gunde Lange for at have overskredet sin kompetence, maa man antage, at brevene giver det rigtigste billede av begivenhedernes forløb. Beretningen har langt større interesse i en anden henseende. Den stærke fremhævelse av, at Gunde Lange ikke har ladet sig paavirke av gunst og gave, gør en mistænksom. Hvis det ikke havde været et nogenlunde hyppigt fænomen, at bestikkelse spillede en rolle ved præstekaldelser, havde det næppe været nødvendigt at fralægge sig en saadan handling med saa stor kraft. Ligeledes er det interessant, at Gunde Lange saa bestemt udtaler sig om, at han har handlet i overensstemmelse med almuens ønsker og efter dens tarv. Det var vel naturligt, at en redelig husbond søgte at varetage

ogsaa sine bønders aandelig interesser, men Henrik Huitfeldts indgriben viser dog, at ikke alle følte denne forpligtelse. Desværre indeholder brevene intet, der tyder paa, at Gunde Lange ved selve valget har interesseret sig for almuens tarv, saa denne smukke bevæggrund er maaske først gaaet op for Gunde Lange, da han skulde bruge argumenter i retssagen.

Man skulde synes, at efter at Peter Tuxen var blevet ansat andetsteds, og efter at kaldsmændene, hovedsognets herremand og de gejstlige autoriteter var blevet enige om en mand, mod hvis kvalifikationer der intet blev fremført, var sagen i orden, men endnu engang greb Henrik Huitfeldt ind for at faa en anden end den, bispen og bønderne ønskede. Da hr. Anders var valgt og havde været hos bispen og faaet hans anerkendelse, skulde han have kollats av lensmanden paa Malmøhus Sivert Urne, i hvis len annexet Blenstrup i Torne herred laa. Han skulde i den anledning medføre et brev til lensmanden fra bispen, men denne har aabenbart ikke under de forhaandenværende omstændigheder turdet skrive en direkte henvendelse til lensmanden om at give mag. Anders kollats, men nøjedes med at give ham et godt testimonium for liv og lærdom, og med dette i lommen rejste mag. Anders til Malmø og fik Sivert Urnes kollats.

Henrik Huitfeldt laa imidlertid ikke paa den lade side. Da han ikke havde kunnet faa sin første kandidat anbragt, forsøgte han at faa den tidligere nævnte kapellan hr. Rasmus sat igennem. Han skrev et — desværre udateret — brev til Sivert Urne og meddelte, at da Søvde kald havde staaet ledigt i over sex uger, saa havde han samtykt i, at hr. Rasmus maatte blive sognepræst. Han bad derfor Sivert Urne befale, at der den følgende søndag skulde udtages kaldsmænd i annexsognet, og disse skulde saa begive sig til hovedsognet for sammen med dettes kaldsmænd i provstens nærværelse at kalde hr. Rasmus. Som grund til denne fremgangsmaade, der jo var ulovlig,

fordi det ikke tilkom lensmanden alene, men lensmand og biskop i forening at hjælpe den til kaldet, der havde mest føje og ret, angav han, at sognemændene efter de sex ugers udløb havde kaldet en anden, og nu maatte bispen ikke tiltage sig kaldelsen fra »os«, d. v. s. kongens repræsentanter i sagen, biskop og lensmand. Iøvrigt fremgaar det av brevet, at Henrik Huitfeldt var ganske klar over, at det ikke vilde gaa helt glat med hr. Rasmus' kaldelse, for han bad Sivert Urne, saafremt hr. Rasmus ikke fik kaldsbrev av sognemændene, da at befale sin foged at anbringe ham i kaldet. Han ventede Sivert Urnes støtte i sagen, at ikke »deres reputation fratages«, hvilket sidste udtryk maa betyde, at han følte Peter Tuxens tilsidesættelse som et nederlag og mente, at lensmændene for deres anseelses skyld maatte holde sammen og gennemtvinge en anden kandidat end bispens og bøndernes.

Sivert Urne havde imidlertid givet mag. Anders kollats, og den vilde han ikke tilbagekalde, medmindre kaldsbrevet blev omstødt, og Henrik Huitfeldt tog saa sagen i sin egen haand. Han skrev til provsten hr. Niels Poort, at han skulde befale sognemændene at kalde hr. Rasmus, men det laa ganske udenfor hans beføjelse, og desuden skød sognefolkene sig ind under, at de ikke kunde tilbagekalde et kaldsbrev, der var konfirmeret av lensmanden paa Malmøhus. Omtrent samtidig — 22. juli — skrev Henrik Huitfeldt til bispen, at han vilde have hr. Rasmus »indsat« og han skulde prædike d. 24. juli, men Henrik Huitfeldt vidste ikke, om hr. Rasmus kunde komme til bispen inden denne søndag. Dette skete ikke, derimod lod Henrik Huitfeldt sin foged anbringe hr. Rasmus i Søvde kald, efter at han havde ladet ham prædike den nævnte søndag, og den følgende tirsdag indfandt hr. Rasmus sig hos bispen for at faa hans anerkendelse og medførte et brev fra Henrik Huitfeldt om, at bispen skulde beordre provsten til at indsætte hr. Rasmus.

Dr. Mads Jensen blev naturligt nok noget forbløffet

over denne fremgangsmaade. Han erklærede senere, at han ikke kunde tænke sig, at Henrik Huitfeldt vilde optræde saa ulovligt, og den der uden kaldsbrev og uden bispens og sognefolkenes samtykke var ulovligt indsat av en foged, var det i al fald ufor nødvendent at indsætte ved en provst.

Da bispen ikke rettede sig efter Henrik Huitfeldts ordre, sad mag. Anders i embedet paa grundlag av bispens og Sivert Urnes kollats, men Henrik Huitfeldt opgav ikke ævret. Først synes han at have søgt kaldsbrevet omstødt ved et provstemode, men om sagens gang her foreligger der intet. Provstemodet synes ikke at have av sagt nogen kendelse, da en saadan ikke senere paaberaabtes av nogen av parterne. Dernæst tiltalte Henrik Huitfeldt dr. Mads Jensen for rettertinget, hvor sagen kom for 12. juni 1632. Hans tiltale gik ud paa, at bispen ikke efter forordningen havde villet hjælpe ham at indsætte en præst i Søvde kald, men efter et ulovligt kaldsbrev havde han skrevet til Sivert Urne om kollats for mag. Anders, og han krævede derfor kaldsbrevet omstødt. Samtidig indstævnedes han kaldsmændene, Gunde Lange, Sivert Urne, hr. Niels Poort og mag. Anders selv for deres andel i det ulovlige kald. For rettertinget fremlagde han de ovennævnte breve til sig fra bispen, Gunde Lange og Sivert Urne, hvorved han mente at bevise, at kaldet ikke var lovligt, men selve hans procedure var yderst kortfattet, idet den blot gik ud paa en paastand om, at bispen havde handlet mod forordningen — hvilken nævnes ikke —, og at Sivert Urne havde givet kollats efter vrang undervisning, saa kaldsbrevet burde omstødes og kaldet besættes med Henrik Huitfeldts kandidat hr. Rasmus eller den kongen naadigst ansaa for godt. Hele hans argumentation er yderst svag, idet det kun synes at lykkes ham at vise, at kaldets forsinkelse skyldes Gunde Langes indgriben, og samtidig viser hans egne breve til bispen, hvor uvillig han har været til at føre en realitetsforhandling om embedets besættelse

med denne, saa at kaldelsen kunde ske i overensstemmelse med ordinansens bestemmelse om fremgangsmaaden ved besættelsen av kald, der havde staaet ledige udover de sex uger.

Dr. Mads Jensen begyndte med at fremlægge det brev fra Henrik Huitfeldt til Sivert Urne, der er nævnt ovenfor s. 38 og som viser, at Henrik Huitfeldt med iver og paa ulovlig maade havde søgt at faa sin *anden* kandidat indsat i embedet. Derefter fremkom han med et meget langt indlæg, der særlig beskæftigede sig med Peter Tuxen og hans forhold. Først gjorde han rede for hr. Peters forsøg paa at opnaa Søvde kald, men derefter kom han ind paa, hvordan det senere var gaaet med hans ansættelse paa Sjælland, og denne del av indlægget blev senere anledning til en ny proces mod bispem, saa den skal her refereres. Bispem gjorde opmærksom paa, at Peter Tuxen havde været hos ham d. 14. juli, og da havde han ikke opnaaet den nødvendige dispensation av Københavns universitet, fordi han ikke havde studeret der. Desuagtet kunde Henrik Huitfeldt i et brev av 23. juli meddele ham, at Peter Tuxen av hans svoger hr. Palle Rosenkrantz til Krænkerup, da lensmand paa Vordingborg, og Sjællands bisp dr. Hans Resen var blevet indsat til præst i Øster Egesborg, »... og kunde jeg ikke forstaa, hvor det kunde saa hastigt ske, med mindre han havde brev paa det kald i Sjælland tilforn, som vel menes, vilde dog helst til Skaane, for det kald syntes bedre, hvilket bedst kan eragtes av hans kaldsbrev, om det maatte fremlægges. Men efterdi jeg dog ikke har set det, kan jeg ikke sige det forvist«. Den her citerede bemærkning gav senere Palle Rosenkrantz anledning til at rejse sag mod dr. Mads Jensen, hvem han beskyldte for uberettiget at have blandet sig i et fremmed stifts anliggender og at have kritiseret hans og dr. Hans Resens kaldelse av hr. Peter Tuxen¹. Hvor

¹) Herredagsdombog nr. 36 f. 573 1633 10. juli.

interessant denne proces end er, ikke mindst til belysning av de to bisper, saa falder den dog udenfor det her omtalte, og det skal da kun nævnes, at sagen endte med, at den bortfaldt, da dr. Mads i retten gjorde Palle Rosenkrantz og Hans Resen en undskyldning. Mads Jensen havde utvivlsomt ret i realiteten, idet hr. Peter blev kaldet d. 28. juli til Øster Egesborg og blev ordineret av Hans Resen 5. august.

Mads Jensen gik derefter i sit indlæg over til at bevise, at mag. Anders var blevet lovligt kaldet, og at kaldets forsinkelse skyldtes Gunde Lange, men hans redegørelse for sit brev til mag. Anders, der blev grundlaget for Sivert Urnes kollats, er temmelig ulden. Endelig tog han fat paa Henrik Huitfeldts anstrængelser for at faa hr. Rasmus kaldet, og han brugte ret kraftige vendinger om Henrik Huitfeldts optræden for sine to kandidater. Et sted bruger han udtrykket, at han ikke kunde tænke sig, at Henrik Huitfeldt vilde »omgaas ulovligen med mig i slig bestilling«, et andet sted siger han: »Jeg kan ikke se andet, end at begge Henrik Huitfeldts skrivelser er ganske mod forordningen« — hvilken anføres ikke —, og i det hele taget mente han ikke, at Henrik Huitfeldt havde »agt mig saa værdig«, at han havde villet tage ham med paa raad ved besættelsen av embedet. Hele indlægget er skrevet med kraft og klarhed, saa længe der er tale om dr. Mads Jensens egen optræden og mening, men referaterne av andres breve og udtalelser er ikke altid helt tydelige. Han sluttede sin procedure med at erklære, at han mente, han burde frifindes.

Den indstævnedes Gunde Lange mødte ikke, da han sad paa sit len Tønsberg i Norge, men i et skriftligt indlæg støttede han i det hele bispen. Kaldsmændene vedstod deres kaldsbrev og hævdede dets lovlighed, ligesom mag. Anders og provsten hr. Niels Poort i deres — meget kort refererede — indlæg hævdede at have optraadt paa lovlig vis.

Dommen 12. juni 1632 blev en sejr for bispem, idet den udtalte at ». . . endog kaldet inden sex uger efter forordningen ikke er udgivet, saa efterdi dog befindes, sogne-mændene der ud inden at være forhindret og opholdt, da har vi naadigst herudinden dispenseret og for godt anset m. Anders kaldsbrev at konfirmere og stadfæste«. Dommen nævner ikke nogen bestemt forordning, det sker i det hele taget yderst sjældent i tidens retssager, hverken i indlæg eller domme, men der maa her menes forordningen av 23. marts 1620, der fastsatte fristen paa sex uger.

Selv om sagen som nævnt senere medførte ubehageligheder for bispem, havde han dog sejret i sin kamp for at faa den mand ansat, som han og menigheden ønskede, men man kan ikke befri sig for den tanke, at det næppe var gaaet saa glat for ham, hvis han ikke havde haft støtte i Gunde Lange. Mens denne oprindelig viste meget ringe interesse for kaldet, synes han efterhaanden at være blevet irriteret over Henrik Huitfeldts kraftige indblanding i indsættelsen av præsten til hans sognekirke. Da han jo oprindelig ikke var særlig glad for at faa mag. Anders til præst, ser det ud til, at Henrik Huitfeldts voldsomme optræden har drevet ham til at gaa sammen med bispem for at blive fri for, at en fremmed herremand besatte hans eget sognekald.

Da mag. Anders kom til sit med saa stort besvær erhvervede embede, fandtes der en kapellan, der synes at have passet embedet under striden, men mag. Anders ønskede ikke at holde kapellan, og kongen bevilgede derefter 18. juni 1632 hr. Hans Henriksen, der i lang tid havde været den avdøde hr. Hans Kjeldsens medtjener, at han maatte faa det første ledige sognekald i Skaane eller Sjælland, dog under forudsætning av, at alt gik til efter ordnansen¹. Mag. Anders tiltraadte næppe sit embede før efter at dommen i striden om besættelsen var faldet, for 23. juni

¹) Kanc. Brevb. nævnte dato.

1632 udgik der kongebrev til bispen og Henrik Huitfeldt om præsteenken i Søvde Kirsten Frederiksdatter¹. Hun havde berettet, at hun efter sin husbonds død frygtede for at blive forskudt fra kaldet, og da det var billigt, at præsteenker forsørgedes, skulde bisp og lensmand, saafremt hun ikke blev gift med mag. Anders, og det skete ikke, sørge for, at hun fik tilbørligt aarligt underhold til sig og sit barn, dog saaledes at alt baade for hende og præsten gik lideligt og ret til.

Man forstaar, at det efter den ovennævnte retssag ikke var helt let for bispen og Henrik Huitfeldt at arbejde sammen, og i denne sag om enkepensionen avgav de da ogsaa forskelligt lydende erklæringer til kongen. — Man kan vist gaa ud fra, at Henrik Huitfeldt har villet lægge en større pensionsbyrde paa præsten end bispen. — Kongen har aabenbart ønsket at undgaa en ny strid mellem de to kamplystne herrer, for 22. december 1632 fik Tage Thott til Næs og Christoffer Ulfeldt til Svenstrup kongebrev om, at de fordi bispens og Henrik Huitfeldts erklæringer var forskellige, skulde kalde mag. Anders for sig og bestemme en pension for præsteenken, som mag. Anders kunde overkomme².

2.

Løderup og Hørup. (1650).

Sognepræsten i Løderup og Hørup i Ingelstad herred hr. *Hans Knudsen* døde d. 7. januar 1650. Han, der synes at have været ret velstaaende, efterlod sig en enke *Lisbeth Nielsdatter*, datter av præsten hr. *Niels Olsen* i Asarum, og fem sønner, alle omtalt hos Cavallin³, og desuden døtrene Inger og Birgitte. Noget tyder paa, at Inger har været trolovet med sin faders kapellan hr. *Anders Sørensen*,

¹) ibd. nævnte dato.

²) ibd. nævnte dato.

³) Cavallin: Lunds stifts herdaminne IV, 77.

men det kan ikke siges med sikkerhed. Derimod var kapellanen saa avholdt av sognefolkene, at i hvert fald en stor del av dem gerne vilde have ham til sognepræst. En søndag i februar maaned prædikede imidlertid mag. *Claus Nielsen Lessler* eller *Ystadius*¹ i sognekirken, og valget av den nye præst skulde derefter foregaa². Nogle av sognemændene paastod senere, at provsten hr. *Christen Knudsen* i Købinge selv havde udtaget kaldsmændene, men i hvert fald fik disse fuldmagt til at kalde. Ganske vist mente nogle av kaldsmændene, at fuldmagten var givet dem med den udtrykkelige begrænsning, at de skulde kalde kapellanen, og at de var »saa forkuede, at de næppe-ligen vidste, hvad de svarede til deres beskikkelse«, men flertallet av dem fastholdt dog, at der ikke var givet dem nogen bestemt ordre med hensyn til valget, hvad ogsaa nogle av sognemændene hævdede. I den nedennævnte kommissionsdom fastsloges i al fald, at en fuldmagt ikke kunde være fuldkommen, hvis den indeholdt en begrænsning. Ribeartiklerne fastslog iøvrigt, at den, som de lovlige kaldsmænd havde valgt, skulde sognemændene være tilfreds med.

Fredagen efter at mag. Claus havde prædiket, var de tre kaldsmænd fra annexsognet *Morten Jensen*, *Kjeld Jørgensen* og *Niels Bunde* paa vej til hovedsognet, hvorhen provsten havde kaldt dem, og paa vejen saa de fire karle gaa, hvorav den ene var mag. Claus, den anden *Hans Kofod* fra Ystad og den tredie *Knud Bertelsen*, der henvendte sig til kaldsmændene og bad dem gaa til *Jens Graae* i Ystad, vistnok raadmanden *Jens Lauritzen Graae*³, der gerne vilde tale med dem. Morten Jensen gik til Jens Graae, der spurgte ham, hvordan de havde syntes om mag. Claus, og fik til svar, at han havde behaget dem vel. Jens Graae

¹) Han er formentlig den Claudius Nicolai Eustadius, der dimitteredes fra Lund i 1641 (Universitetsmatriklen).

²) Herredagsdombog nr. 51 f. 648 1652 20. maj.

³) Grandjean: Den graaeske Familiebog. 1914 s. 8.

vilde nu have, at kaldsmændene strax skulde kalde mag. Claus, men det mente de ikke at kunne, fordi sognemændene stod saa haardt paa kapellanen. Jens Graae forklarede nu, at kapellanen jo ikke kunde faa begge præstedøtrene, og forsikrede paa sin sjæls salighed, at mag. Claus skulde have enken og nok skulde give hr. Anders et rundeligt ophold, til han kunde »faa et stykke brød«. I forvejen havde Jens Graae været rundt hos nogle av de andre kaldsmænd og der ført en lignende samtale, men skønt en av dem havde udtalt, at mag. Claus behagede dem vel, for »han var magelig i sin prædiken«, stod dog alle kaldsmændene fast paa, at de ikke strax kunde kalde nogen, fordi sognemændene paa sognestævne havde vedtaget, at der intet kald skulde gives før om søndagen. Ganske vist er kaldsmændenes vidnesbyrd ikke ganske overensstemmende, og en av dem paastod, at han overhovedet intet havde hørt av det passerede, skønt han var til stede, men der synes ikke at kunne være nogen-
somhelst tvivl om, at Jens Graae har søgt at paavirke dem til gunst for mag. Claus.

Uanset vedtagelsen paa sognestævnet blev valget nu holdt en fredag. Hvilken dato kan ikke ses, og i det hele taget er det umuligt at faa disse begivenheder nøje dateret; deres indbyrdes rækkefølge er dog klar nok, og begivenhederne foregik i februar maaned. Den paagældende fredag var kaldsmændene samlet i præstegaarden, hvor de forhandlede med mag. Claus, i hvert fald delvis i præstenkens overværelse. Forhandlingerne drejede sig efter kaldsmændenes vidnesbyrd, der dog først fremkom to aar efter begivenhederne, om to ting, nemlig om hvorvidt mag. Claus vilde ægte enken eller en av hendes døtre, og om hvor meget han vilde give kapellanen som en slags erstatning for, at han ikke blev valgt. Det sidste punkt er det letteste at blive klar over, idet vidnerne nogenlunde var enige om, at mag. Claus havde tilbudt at yde 50 rdl., men da kaldsmændene fandt det for lidt, for-

højede han sit tilbud, og Lisbeth Nielsdatter tilbød ogsaa at give noget, saa enden paa det blev, at kapellanen skulde have 80 rdl. Der ses ikke at være kommet til nogen senere strid om kapellanens penge, saa han har formodentlig faaet dem, men hans videre skæbne er ubekendt.

Langt vanskeligere stiller det sig med hensyn til spørgsmaalet om mag. Claus' eventuelle ægteskab. Nogle av kaldsmændene paastod, at kaldet var givet ham uden nogen betingelse, selv om der senere var blevet forhandlet med ham om hans stilling til enken og hendes børn, og dette standpunkt indtog ogsaa mag. Claus selv, og det *maatte* han ogsaa indtage, hvis han vilde undgaa beskyldning for simoni — sml. kgl. forordn. av 22. februar 1593 og 1. april 1606 —. Som det skal ses, godkendte domstole da ogsaa dette, men det er vanskeligt at blive helt overbevist om, at mag. Claus ikke har givet hele eller halve løfter allerede *inden* valget. Det, kaldsmændene var uenige om, var ikke saa meget indholdet av samtalen med mag. Claus, som dens betydning for præstevalget. Een gik saa vidt, at han hævdede, at uden løfte om giftermaal med enken var mag. Claus ikke blevet valgt, men dette vilde jo være oplagt simoni og kunde blive farligt ogsaa for ham, og de øvrige kaldsmænd benægtede da ogsaa, at ægteskabsløftet havde været en betingelse for valget.

Kaldsmændene var enige om, at Niels Bunde havde spurgt mag. Claus, om han vilde ægte Lisbeth eller en av døtrene, og hertil svarede han saadan noget lignende som — ordlyden er lidt forskellig i de sex vidnesbyrd — ja det skulde ham gud forbyde andet og slog sig for sit bryst. Nogle av vidnesbyrdene er lidt svagere i udtrykket, idet de blot gaar ud paa, at mag. Claus lovede at gøre, som ret var overfor enken og børnene. Mag. Claus selv nægtede simpelthen at have lovet Lisbeth eller nogen av hendes døtre ægteskab, langt mindre at have lovet penge for kaldet. Hermed maa han, som det vil fremgaa av det følgende, imidlertid blot mene, at han intet havde lovet,

før han blev kaldet, for senere tilbød han i al fald at gifte sig med Lisbeth.

Nu var der imidlertid et vidne udenfor kaldsmændenes kreds, som gav en meget livlig skildring af mødet i Lisbeths stue i præstegaarden. Det var en bondekone fra Hagested, *Gundel Ploug Larsens*, der havde laant Lisbeth nogle klæder til begravelsen, og som den fredag, mødet fandt sted, var gaaet op i præstesønnen Cornelius' stue for at se efter klæderne. Det var vel næppe helt tilfældigt, at hun havde valgt den dag til at hente sit tøj, i hvert fald lyttede hun ved døren og hørte, at der blev talt inde i stuen ved siden af, og hun fortalte, at hun havde hørt mag. Claus sige: »Efter jeg er hidkommen til dette kald, og det er mine venners vilje, at I vil være min ægtefælle, vil jeg være eders ægtefælle«. Hertil svarede *Birgitte Hansdatter*: »Saa hvad guds vilje er, min moders og mine brødres, vil jeg gerne lade mig nøje«. Saa fortsatte mag. Claus: »Jeg har ikke saadan gaver, som jeg vilde, da beder jeg jer, at I vilde disse til takke tage, indtil jeg kommer til København, da skal jeg forbedre dem«. Dertil bemærkede Lisbeth: »Gode mag. Claus, bekymrer eder intet om for store gaver, et godt hjærtelag er det bedste«. Mens Gundel stod og lyttede ved døren, kom *Kirsten Christensdatter* ind i stuen for at tale med præstekonen, men Gundel slog ud med haanden og tyssede paa hende, og da, vidnede hun, hørte hun mag. Claus sige til Birgitte: »Da vil jeg have eder tilspurgt, om det er med eders vilje, at I vil være min ægtefælle«. Kirsten gik imidlertid strax igen og hørte ikke mere. Disse to vidner tør man næppe tillægge stor værdi. Havde der været noget om snakken, vilde det have været rimeligt, om Birgitte selv var blevet ført som vidne, og om kaldsmændene var blevet spurgt, om der havde været ført forhandlinger om et ægteskab mellem mag. Claus og Birgitte. Den første udtalelse, Gundel paa-stod at have hørt, tyder nærmest paa, at forhandlingerne om et ægteskab var blevet ført *efter* at valget havde fundet

sted, men i hvert fald kunde mag. Claus jo ikke samtidig have lovet baade moder og datter ægteskab. Hvis Lisbeth, der senere fik disse to kvinder til at vidne, virkelig havde troet paa dem, havde hun nok søgt at udnytte dem bedre. Deres udtalelser maa vist henvises til trappesladderens store, grumsede flod.

Hvordan valget nu end fandt sted, saa blev mag. Claus præst, idet han blev ordineret 4. april¹, men han sad ikke uanfægtet i sit embede. Lisbeth gjorde ham paa mange maader livet surt, og nogle av sognemændene klagede til kongen over valget, og 15. februar 1651 udgik der kongebrev² til biskoppen dr. *Peder Vinstrup* og lensmanden paa Malmøhus hr. *Tage Thott* til Eriksholm, der fik sognemændenes klage med indlæg tilstillet, om at kalde mag. Claus, kaldsmændene og alle andre i kaldet interesserede for sig og dømme om kaldets lovlighed. De to kommissionsdommere satte retten paa Bersøholm og dømte i sagen 11. marts 1651. Dommen fastslog kaldets lovlighed, idet det var foregaaet med provstens raad og efter recessen. Desuden havde sex av de syv kaldsmænd fastholdt deres kald skriftligt og anmodet om dets bekræftelse, og sognemændene erkendte at have givet disse fuldmagt, dog paa betingelse av at kapellanen blev valgt. Med hensyn til den til kongen fremsendte klage, saa erklærede nogle av de indstævnedes sognemænd, at den var sendt mod deres vilje. Iøvrigt klagede kaldsmændene over, at sognemændene havde villet binde dem til at vælge kapellanen, og det synes, som om det var denne selv, der havde faaet sognemændene til at paalægge deres befuldmægtigede at vælge ham; og i hvert fald forkastede dommen sognemændenes ret til saaledes at binde kaldsmændene³.

Denne dom lod Lisbeth Nielsdatter nu ikke uanfægtet.

¹) Cavallin, anf. v. IV, 77.

²) Skaanske Tegn. 1648—56 f. 154 b.

³) Dommen var fremlagt under appelsagen for rettertinget. Herredagsdombog nr. 51 f. 669. 1652 21. maj.

Hun appellerede den til rettertinget, og for der at faa kaldet omstyrtet søgte hun at skaffe nyt materiale til veje. Ved Ingelstad herredsting fik hun 9. februar 1652 tingsvidne av kaldsmændene og de to kvinder om, hvordan det efter deres opfattelse var gaaet til med kaldet, og navnlig om, hvad de mente mag. Claus havde lovet ved den lejlighed. Imens rustede ogsaa mag. Claus sig til striden, idet han 18. februar fik en kongelig bevilling¹ til, at *Oluf Pedersen Nederland* i Roskilde for billig betaling maatte møde for ham, da han selv var ukyndig i retten og nu plagedes av Lisbeth Nielsdatter med vidtløftig proces. Paa omtrent samme tid fremskaffede Lisbeth, eller rettere hendes lavværge *Christen Osterssøn* i Hørtemølle, et landstingsvidne om, at kaldsmændene, som ovenfor nævnt, havde været udsat for paavirkning fra Jens Graaes side til gavn for mag. Claus, uden at man dog kan se, at deres udtalelser rummer noget, der kan tyde paa andet end en naturlig agitation for den ene av kandidaterne ved valget. Dette vidnesbyrd av kaldsmændene maa være avgivet ved herredstinget og blev senere anfægtet av mag. Claus, der ganske vist kun udtalte, at han intet kendte til en saadan optræden av Jens Graae. Mag. Claus anfægtede disse vidners lovlighed, men landstinget udtalte i sin dom herom 3. marts 1652, at da alle vidner paa een nær havde sagt, at mag. Claus havde lovet ægteskab *før* valget, da intet for landstinget var fremkommet imod deres reelle indhold, og da vidnesbyrdene ikke vedkom den av bispem og lensmanden avsagte dom 11. marts 1651, saa maatte disse vidnesbyrd staa ved magt².

Denne dom synes at have gjort mag. Claus hed om ørerne, for 6. marts tilbød han i provstens og en anden præsts nærværelse Lisbeth et forlig. Enten skulde hun have en vis sum aarlig, eller een gang for alle 10. pd. byg, 10 lam, 20 gæs, et fedt slagtenød og 20 rdl., eller ogsaa

¹) Skaanske Reg. 1648—60 f. 254.

²) Herredagsdombog nr. 51 f. 669 ff. 1652 21. maj.

vilde han gifte sig med hende og vilde saa trolove sig med hende den følgende onsdag d. 10. marts. Hun udbad sig 14 dages betænkningstid, og Christen Osterssøn lovede paa hendes vegne, at hun i den tid ikke vilde føre proces mod ham. Ikke desto mindre lod han det vidne mod Jens Graae, der forgæves havde protesteret mod dette paa herredstinget, og som drejede sig om hans paavirkning av kaldsmændene, konfirmere paa landstinget d. 17. marts, og ved den lejlighed mødte mag. Claus ikke i tillid til det givne løfte, og han mente, at dette havde Christen Osterssøn opnaaet ved »sine søde smigrende ord og løfte«. Da de fjorten dage var gaaet, henvendte mag. Claus sig igen til Lisbeth ved to præster, om hun havde besindet sig, men hun gav dem intet svar paa forligstilbuddet, tværtimod stævnedes hun dagen efter mag. Claus for Ingelstad herredsting, uden at man dog kan se, hvorum det i dette tilfælde drejede sig.

De ved landstinget godkendte vidnesbyrd om valget var imidlertid saa ubehagelige for mag. Claus, at han appellerede landstingsdommen til rettertinget, hvor sagen kom for 20. maj 1652¹. Hans hovedargument var, at da de i virkeligheden drejede sig om den sag, hvorum bispren og lensmanden havde avsagt dom, burde disse være stævnet, og desuden var nogle av vidnesbyrdene ikke avgivet ved de paagældendes hjemting. Med det sidste maa formentlig menes, at vidnet om Jens Graaes optræden burde have været avgivet ved hans hjemting i Ystad. Dernæst fremhævede han, at der var en grov uoverensstemmelse mellem vidnernes udtalelser, da de avgav vidnesbyrd paa Bersøholm, og da de senere vidnede paa deres hjemting. Paa Bersøholm havde kaldsmændene sagt, at mag. Claus var lovligt kaldet, og at de ikke havde hørt ham give noget løfte om ægteskab, men senere havde de ved herreds- og landsting sagt, at han ikke vilde have faaet kaldet,

¹) ibd. f. 648 f. 1652 20. maj.

hvis han ikke havde lovet ægteskab med enken og penge til kapellanen. Da vidnerne fra Bersøholm ikke er bevaret, er det umuligt at se, hvor stor uoverensstemmelsen var, men bispem og lensmanden havde ikke kunnet opretholde kaldets lovlighed, hvis der havde været spor av simoni, saa kaldsmændene maa ved den lejlighed have udtalt sig som av mag. Claus refereret. Overfor landsdommeren Kjeld Krag til Trudsholm, hvis dom mag. Claus søgte omstødt, fremkom han væsentlig med formelle indvendinger, men Kjeld Krag hævdede det mere reelle, at mag. Claus intet havde fremført mod vidnernes virkelige indhold. Rettertinget fulgte mag. Claus og dømte, at da de paakendte vidner ikke var vidnet til hjemting, skulde landstingets godkendelse omstødes og vidnerne hjemvises, men det kom ogsaa ind paa det reelle, idet dommen udtalte, at vidnerne ikke var saa overensstemmende, at de burde have været konfirmeret, saa landstingsdommen skulde være som udømt.

Hermed havde mag. Claus vundet en virkelig sejr. Hvorvidt vidnerne virkelig var overensstemmende nok til, at man kunde bygge paa dem, maatte være en skønssag, og referatet i dombogen er ikke saa klart, at man nu kan naa noget sikkert resultat. I det store og hele synes der dog ikke at kunne være tvivl om, at Jens Graae havde drevet agitation for mag. Claus, hvad der næppe kan have været ulovligt, og der har utvivlsomt ogsaa været ført forhandlinger om et ægteskab, men det ser nærmest ud til, at disse har været ført *efter* valget, og det er tvivlsomt, hvem der har været tale om som hustru for mag. Claus. I hvert fald maa baade landsdommeren og rettertinget have været sikre paa, at mag. Claus ikke inden valget havde givet noget løfte om ægteskab som betingelse for sit valg, for ellers var han efter tidens praxis uden tvivl blevet tiltalt for simoni.

Dagen efter behandlede rettertinget Lisbeths appel av Tage Thotts og Peder Vinstrups kommissionsdom. Hun

fremlagde ikke nye kendsgerninger, muligvis fordi den forrige dags forkastelse af hendes vidner havde berøvet hende materialet, og hendes indlæg er ren procedure. Hun hævdede, at mag. Claus siden kaldelsen havde forurettet hende og uden skellig aarsag havde »repudieret« hende og hendes børn til deres ærlige navns forklejning og velfærds spilde, havde berøvet dem en del af deres gods og ved »udpracticerede« løfter forskudt dem fra stedet og brødet. Ved ubestandige og uforsvarlige løfter havde han skaffet sig kaldet mod sognemændenes vilje, saaledes at kongen havde maattet lade dømme om kaldet, men for kommissionsdommerne havde der ikke været fremlagt beviser for hans løfter og iværksatte og fordulgte gerninger, hvorfor de havde opretholdt kaldet. Hun havde ikke kunnet tvivle om, at han som en ærlig præstemand havde villet holde sine løfter, men hun var blevet sørgeligt skuffet, for han havde meget skammeligt »retracteret« og fragaaet dem, hvad hun vilde bevise med vidner. Disse vidner var det aabenbart, der var blevet forkastet af rettertinget dagen før, i hvert fald blev de ikke ført. Tage Thott var stævnet, og fra ham kom et skriftligt indlæg, der i hovedsagen blot hævdede, at han og bispen havde konstateret, at kaldet var foregaaet efter ordinansen og altsaa var lovligt. Mag. Claus krævede kommissionsdommen stadfæstet og mente ikke, at Lisbeth uden al billighed burde have tribuleret ham, før denne dom var blevet paakendt af rettertinget. Rettertinget opretholdt saa d. 21. maj 1652 kaldet, idet det ikke fandt, at der var fremført noget til svækkelse af kommissionsdommen¹.

Hermed skulde man synes, at sagen var endelig avgjort, men Lisbeth var utrættelig. Rettertinget havde jo hjemvist spørgsmaalet om vidnesbyrdene vedrørende kaldelsen til behandling ved vidnernes værneting, og her tog Lisbeth nu fat paa en frisk. Vidnesbyrdene her er ikke bevaret,

¹) sml. s. 50 note 2.

men de synes at være blevet anfægtet av mag. Claus, og da Lisbeth søgte vidnerne stadfæstet ved landstinget, fandt landsdommeren Kjeld Krag 27. oktober 1653, at der var »ej ringe deferentz og stridighed« mellem vidnerne indbyrdes og mellem de nu og tidligere afgivne vidnesbyrd. Især fæstnede landsdommeren sig ved to ting: nogle kaldsmænd vidnede, at mag. Claus havde lovet enken ægteskab, andre at han kun havde lovet at handle mod hende, saa hun kunde være tilfreds dermed, og dernæst var vidnerne uenige om, naar løftet var givet, og om det havde været en betingelse for kaldet.

Ogsaa denne dom appellerede Lisbeth til rettertinget, hvor den imidlertid først kom for 18. juni 1656. Hendes indlæg var ordrigt, men gav meget lidt positivt. Hun paastod, at landstingsdommen havde været hende til »allerstørste omkost, ganske ødelæggelse, armod og ophold«. Det ser ud til, at rettertinget i nogen grad har ladet sig paavirke av hendes klagen, for vel opretholdtes landstingsdommen, men det bestemtes dog, at mag. Claus skulde give Lisbeth 100 rdl. nu og fremtidig 100 rdl. om aaret i hendes livstid, og saa længe han var ved kaldet. Naar Lisbeth dog endelig fik noget ud av sine bestræbelser, hang det vel nok sammen med de nedennævnte sager, som viste, at mag. Claus ikke var nogen helt heldig person¹.

Det er ikke klart, hvad Lisbeth under sin appel av kommissionsdommen mente med, at mag. Claus havde berøvet hende noget av hendes gods, men maaske kan det for en del dreje sig om et diamantsmykke, for hvilket hun ved herreds- og landsting fik ham dømt til at betale sig 300 rdl. Mag. Claus appellerede denne avgørelse til rettertinget, hvor den dog ikke ses at være blevet behandlet, men paa grund av et andragende herom fra Lisbeth, beordrede kongen 26. oktober 1656 Tage Thott til at sørge

¹) Herredagsdombog nr. 55 f. 184 ff. (N. B. denne dombog er forkert indbundet). 1656 18. juni.

for, at mag. Claus stillede kaution for beløbet, indtil sagen havde faaet sin endelige afgørelse¹.

Det var ikke at vente, at mag. Claus strax skulde komme i et godt forhold til alle sine sognebørn, da en del av dem jo havde ønsket og arbejdet for en anden præst, og da Lisbeth blev boende i sognet, pustede hun til ilden, saa et par aar efter sin kaldelse laa mag. Claus i strid med en del av sognefolkene. Sagens detaillier har i denne sammenhæng mindre interesse, selv om de giver et ganske interessant billede av den myndighed, hvormed præsten optraadte overfor sognebørnene. Sagen skal kun refereres kort som et eksempel paa, i hvor høj grad et præstevalg kunde sætte lidenskaberne i bevægelse og føre til en for baade sognets religiøse og borgerlige liv uheldig strid.

Vistnok sidst paa aaret 1653 sendte Lisbeths procurator en klage til lensmanden paa Malmøhus Otte Thott fra sex bønder og den enes hustru. Klagen gik ud paa, at mag. Claus havde forsømt at døbe et barn i tide, saa det døde udøbt, ikke havde villet holde nogle ligprædikener, havde undladt at forklare katekismen paa prædikestolen, og især at han baade i skriftestolen og ved forskellige lejligheder i kirken havde været haard og grov overfor sognefolkene. Otte Thott lod vidnerne forhøre, og paa herredstinget udtalte forskellige andre sognefolk sig om klagepunkterne. Otte Thott rejste derpaa sag mod mag. Claus, vistnok først for provsten, men resultatet herav kan ikke ses. Senere blev sagen appelleret — uvist av hvem — til landstinget, og skønt mag. Claus indvendte, at klagerne var forældede, at nogle av vidnerne var uoverensstemmende, og at han i skriftestolen kun havde sagt, hvad ordinansen og recessen tilstedte ham, fandt landsdommeren klagerne saa berettigede, at han godkendte vidnerne 4. april 1655, men om mag. Claus derfor skulde lide straf, indstillede han til paakendelse ved den tilbørlige ret, formentlig landemodet.

¹) Skaanske Tegn. 1648—56 f. 473 b.

Denne dom appellerede mag. Claus til herredagen og fremførte nogenlunde det samme som for landstinget. Særlig hævdede han, at han havde handlet i embeds medfør, naar han havde lastet og straffet sine sognebørn med formaning og trusel, hvad der var i overensstemmelse med Tit. 1.33 og 2. Tim. 4.2 og med andre gudsord og loven, især Chr. IV.s reces 1. bog. 1. kap. 8. art. Otte Thott og klagerne paastod dommen stadfæstet og mag. Claus straffet for sin ubillige og ulovlige bedrift. Rettertinget dømte 18. juni 1656, at da intet var fremført mod en del av klagepunkternes rigtighed, og da mag. Claus paa andre punkter ikke havde benægtet, men kun undskyldt sin optræden, burde landstingsdommen staa ved magt¹.

Imidlertid var mag. Claus paa et helt andet punkt kommet i strid med de verdslige autoriteter. I 1655 blev han suspenderet fra sit embede, fordi han i en skrivelse — uvist til hvem, men formodentlig lensmanden, — havde taget kongens soldater i forsvar, da de var under tiltale for ulydighed, og lensmandens fuldmægtig beskyldte ham for at gøre soldaterne opsætsige mod øvrigheden². Sagen kom for landemodet, der henviste den til rettertinget, men her kunde den foreløbig ikke komme for paa grund av pesten. Kongen meddelte derfor 27. juli 1655 biskop Peder Vinstrup, at da sognet indtil videre ikke kunde faa sin rette sjælesørger, maatte mag. Claus igen drage til sit sogn og betjene det, indtil sagen kunde blive avgjort³. Sagen kom imidlertid aldrig for rettertinget, men mag. Claus anansøgte kongen om tilgivelse for sin forseelse, og der udgik derfor 1. juli 1656 kongebrev⁴ til Otte Thott om, at mag. Claus var blevet forskaanet for videre tiltale mod at love at forholde sig stille og fredelig uden videre forargelse, som en præstemand egner og anstaar. Hvis han forsaa

¹) Herredagsdombog nr. 55 f. 187 b. (Sml. noten s. 54).

²) Cavallin, anf. v. IV, 77.

³) Skaanske Tegn. 1648—56 f. 444.

⁴) ibd. f. 522 b.

sig herimod, og hvis der klagedes med rette, skulde han straffes for baade dette og sine tidligere forseelser. Man maa antage, at mag. Claus forblev i sit embede efter dette, men hans senere skæbne kendes ikke. I 1659 var der en ny præst i embedet, og fire aar senere døde mag. Claus' energiske modstander Lisbeth Nielsdatter d. 7. april 1663, 61 aar gammel¹.

3.

Strø og Skarholt. (1654).

Da Strø og Skarholt sognekald, hvortil *Niels Trolle* til Trolholm havde patronatsret, idet han havde erhvervet herregaarden Skarholt med sin første hustru *Mette Rud*, blev ledigt i 1654, meldte der sig en ansøger fra Roskilde hr. *Hagens Hansen* (Loengius)². Niels Trolles hustru fru *Helle Rosenkrantz* forhandlede med ansøgeren, der forsigtigt spurgte, hvordan det forholdt sig med enken paa kaldet. Fru Helle forsikrede ham om, at enken var »udygtig til ægteskab«, men foreslog ham til kone sin tidligere pige Anne Margrethe, datter av fiskemesteren i Sorø Hans Willumsen. Da hr. Hagens gerne vilde have kaldet, gik han ind paa at underskrive en overenskomst, som fru Helle forelagde ham, og som lød som følger:

»Jeg under schreffune er ydmygeligen begærendes dend goede welb. frue, fru Helle Rosenkrantz wilde were mig behielpelig till Skarholdt och Strøe sougner, som nu ere leddige, och effter at ieg sielff er en leddig persohn och forstaar, at encken udi kaldet nu er offuer sin barnbyrd och icke mere schal indlade sig udi nogen egteskab, efftersom det icke kand were till guds ære och mennischens opbyggelse, da beder ieg, at dend goede welb. frue wilde forhielp mig, at jeg kunde bekomme Anne Margrethe,

¹) Cavallin, anf. v. IV, 77.

²) Hagæus Johannis Loengius dimitteredes fra Roskilde 1650 (Universitetsmatriklen).

Hans Willums daater, som thil forn haffer weret udi e. w. tienniste, och dersom hendis sind i saa maader falder till mig, da loffer och forpligter mig hart, saa sandt gud schall hielpe mig och under samme kalds fortabelse, iche at begiere eller egte nogen anden quindes persohn uden hende.

Thil bekrefftelse under egen haand

Hagens Hansen. Eghd.

Brevet, der er dateret Roskilde 6. april 1654, var oplagt simoni. Hr. Hagens havde indgaaet en kaldet uvedkommende forpligtelse for at faa embedet, men formodentlig var sagen aldrig kommet frem, hvis ikke hr. Hagens, der blev ordineret 17. maj, ved sin ankomst til præstegaarden havde set enken og »langt anderledes befandt, der han kom til steden, end som hun ham var foreskrevet, hvor for han ej vidste uden en paatagen samvittighed hende fra brødet at kunne forskyde, hvilket han formodede patronen til steden ej skulde eller vilde begære«. Pigen fra Sorø saa han overhovedet ikke, i hvert fald henvendte han sig hverken til hende eller faderen om ægteskab.

Da hr. Hagens ikke holdt sin kontrakt, anlagde Niels Trolle sag imod ham for Lunde domkapitel, og her dømte landsdommeren Kjeld Krag til Trudsholm og dr. Peder Vinstrup ham 18. juni 1655 fra kaldet. Dommen gik ud paa, at hr. Hagens frivilligt og under sin højeste ed og kaldets fortabelse havde forpligtet sig til ægteskabet med Anne Margrete, men nu havde han handlet derimod, »hvilket en præstemand, som andre til exempel burde at være sanddru og trofast, ikke sømmes«, og ved sin forargelige forseelse havde han forbrudt kaldet.

Det ser meget mærkeligt ud, at dommerne blot fæstnede sig ved hr. Hagens løftebrud, men overhovedet ikke kom ind paa, at han ved at afgive løftet havde begaaet simoni.

Denne dom appellerede hr. Hagens til rettertinget, hvor han fremhævede, at fru Helle havde forelagt ham erklæ-

ringen, som han, »som en fattig tjener ubetænksom efterkom«, men selv om han erkendte, at han havde handlet mod recessen og Ribeartiklerne, haabede han ikke, dette skulde komme ham til skade, da han jo var blevet ført bag lyset med hensyn til enkens egnethed for ægteskab. Saa længe der ikke kunde klages paa hans lærdom eller embedsvirksomhed, mente han at burde blive ved kaldet, og naar dommerne havde paastaaet, at han havde frasagt sig kaldet, derved at han ikke opfyldte den indgaaede kontrakt, saa agtede han »hans kald eller brødet lige ved hans liv at skattere«, og han kunde lige saa lidt fraskrive sig kaldet som livet, da han jo var lovlig kaldet. Man faar i det hele taget indtryk av, at hr. Hagens var en mand, der vilde strække sig langt for at faa brød.

Rettertingsdommen av 4. august 1655 er meget kort, idet den blot stadfæstede landemodets dom, da den var bygget paa hr. Hagens egen »dog ulovlige forskrivning«. Rettertinget slog altsaa fast, at der forelaa simoni, men udtalte ikke nogen fordømmelse herover, og der ses ikke at være rejst nogen sag mod Niels Trolle eller fru Helle Rosenkrantz, der jo utvivlsomt havde gjort sig skyldige i den samme forseelse. Dette ægtepar gør i denne sag et meget utiltalende indtryk, blot kaster det et lidt forsonende skær over Niels Trolle, at han paa rettertinget spurgte hr. Hagens, om han havde andet at sige om Anne Margrete, end at hun var »en ærlig og god pige«, hvortil han svarede, at han ikke i ringeste maade havde noget at sige mod hende¹.

Hr. Hagens mistede saaledes det embede, som han havde strakt sig langt for at faa, men han synes senere at være blevet præst i Stoby og Sandby².

¹) Herredagsdombog nr. 54 f. 933 b ff. 1655 4. august.

²) Cavallin, anf. v. IV, 372.